

Irodalomtörténetírás — erkölcsi felelősséggel

CZINE MIHÁLY VÁLOGATOTT TANULMÁNYAI

Újabb irodalomtörténetírásunk fenyegető veszedelme, hogy kezd elmerülni a részletekben. Egyre inkább beszűkül perspektívája — témában is, módszerekben is. A kutatók kihatják a közösből a maguk kis parcelláit, vajmi keveset törődnek azonban a nagy egész művelésével. Elszakadóban van egymástól, ami pedig szorosan egybetartoznék: az ismeret a világképtől, a szak a szellemtől és a teljesítmény a közösetől, a műveltség az erkölctől. A módszer már-már fontosabb, mint az alkotás, mint a műbe zárt élmény és tanítás. Czine Mihály gyűjteményes esszékötete szép és biztató kivétel az egyoldalú szakmai specializálódás ártalmai alól. Szerzője az irodalom dolgát közügyként vállalja föl, szándékai túlmutatnak elemzés és fölfedezés öncélú, intim örömein. A tudós feladatát egybeköti, megbővíti a publicistáéval: a tanulmányt mindig a nagy nyilvánosság számára írja, az életet mozgósító műfajként, magas célok ígézetében. A teljes magyar irodalom állapota a gondja.

A *Nép és irodalom* irodalmi anyaga tágas, de zárt világ. Tágas, mert kilátóból szemlélt panoráma, teli nemzeti kultúránk bátor és heroikus pillanatainak fölemelő látványával. Zárt, mivel szemlélet és ízlés elvi következetessége határolja. Első és legrégebbi köre — Ady és Móricz életműve által — ideákat, eszményeket terem. Adytól való például ama mondat is, melyet mottóként lehetne Czine könyve fölé írni: „A magyarság szükség és érték az emberiség és az emberiség csillagokhoz vezető útja számára.” Czine Ady Endrében az irodalmi, társadalmi és gondolkodásbeli forradalom szintézisét csodálja; mindannak összefoglalását és meghaladását, amit a *Nyugat*, a *Huszdik Század* és a *Szocializmus* köre eszmékben és képekben, de parciálisan képvisel. Móricz Zsigmond viszont nem annyira mitológiájával, mint inkább az idő vállalásával: a hagyományörzés és megújulás képességével ragadja meg. Azzal, hogy szervesen kötődik a protestáns magyarsághoz, de a *Kelet Népe*ből mégis népszerű fórumot szervez, s a harmincas években — a város és a munkásság életének megismerésével — a parasztság és a falu önszemléletét is képes meghaladni. Pályájának tanulságai alapján — mint a szerző fejtegeti — naturalizmusfoglalmunkon is igazítani lehet: ez az irányzat nálunk — miképp Kelet-Európában általában — derűsebb hangvételi, társadalmibb látású, elbeszélőbb kedvű, mint nyugati mintája: nem a dekadencia, hanem a realizmus irányába mutat.

Czine tájékozódásának közelebbi köre — a két világháború között kibontakozó népi irodalom — az emberi-írói magatartás, a hűség és szolgálat vonzó gesztusaiban válik példaerejűvé. „Harangtisztán” csendül a szó, szálfagyenes a derék, lobogós a szenvedély. Most születnek — a humánus élmény forrásából — a kötet legszebb portréi: Illyésről és Németh Lászlóról, Tamási Aronról és Veres Péterről, Szabó Pálról és Erdeiről. A mozgalomban — mint Czine meggyőzően bizonyítja — az 1919-ben elbukott társadalmi forradalom keresi a lehetőséget és a formát, hogy felszínre törjön. Nem a kiábrándulás a bábája tehát, hanem a folytatás igénye és akarása. Ezért válhat a felszabadulás utáni irodalmi fejlődés meghatározó tényezőjévé. Szabó Dezső

ihletésénél nyomot hagyóbb benne Ady és Móricz. Hiba volna tehát — mint például Németh László vagy Veres Péter munkásságában — gondolat és ábrázolás meghasonlását, netán értékkülönbségét tételezni. A szociográfia vezető műfaja inkább a termékeny kölcsönhatás, a teljességkeresés koncepcióját igazolja. Épp eszmékkel legteljettebb, java darabjaiban — Illyés Gyula *Puszták népe*, Móricz Zsigmond *Életem regénye* és Sütő András *Anyám könnyű álmat ígér* című alkotásaiban — emelkedik igazi epikává.

A kritikus közege: a kor- és pályatársak köre, a „fényes szellők” nemzedéke Czine számára a közös vállalkozás forrását jelenti. Ez az oka, hogy a bírálatot ancilla literaturae gyanánt műveli. Sohase használja ürügyül hibakereső indulatok vagy törvényt ülő és ítélkező gőg, netán szubjektív rokon- és ellenszenvet kiélésére. A mű minősége a mércéje, apologéta elfogultságok nélkül, nem valamely külső kapcsolattrendszer. Fábry Zoltánról írták valamikor, de Czine esszéire is alkalmazható a jellemzés: olyan szeizmográf, mely minden értékre érzékeny, olyan gyűjtőlencse, mely a maradandót összezegei és az igazán jelentőset erősíti föl. A szó legnemesebb értelmében nemzedéképítő: Juhász Ferenc és Nagy László, Váci Mihály és Csoóri Sándor lirájának, Sarkadi Imre és Sánta Ferenc prózájának egyik legjobb értője és tudatosítója, el- és megismertetője. Jó szemmel figyeli meg — mert Czine kritikában is irodalomtörténetet ír — hogy a magyar novella és költészet megújulása egyéni kísérletek és individuális próbálkozások helyett méltatlanul feledett alkotói műhelyben zajlik: az *Új Hang* folyóirata körül. Van ereje közben önkorrekcióna is; hogy amit korábban válságtünetként magyarázott, útkeresésként, sőt új és érvényesebb látásmódként értékelje, azaz élesebb határt vonjon hitek és illúziók, tisztaság és naivitás közé. Így aztán Juhász Ferenc költői hangváltását is hitelesebben indokolja önfejlődése logikájával, mint korábban a világból érkező másféle tapasztalatok kényszerével. A Sarkadi-életmű kettősségét pedig a gondolkodói ambivalencia törvénye helyett a teljes élettel való szembenezés igényéből eredezteti.

A tárgyi gazdagság mögött — vezéreszmét hordozón — a magyar irodalom egységének álma, az egység újrateremthetőségének látomása húzódik meg. A kötet tág horizontja — jelkép, időben is, térben is megelevenedő. Kiténik belőle, hogy az egymás után sorjázó generációk közt — Ady és Móricz, a népi írók, valamint Nagy Lászlók nemzedéke között — szembeszökőbb az eszményekben való hasonlóság, mint az esztétikai különbözőség. Egyazon ügy zászlait lobogtatják, szinte stafétaként váltják egymást. Czine könyvében együtt csendül föl az „ötágú síp” valamennyi hangja, a határokon inneni és a határokon túli kisebbségi magyar irodalmak kórusa. A magyarországi Illyésé és Csoórié, az erdélyi Sütő Andrásé és Farkas Árpádé, a szlovákiai volt sarlósoké és Dobos Lászlóé, a vajdasági Herceg Jánosé. Nem eklektikus ez az egység, szigorú normák szabályozzák és alakítják: az alul levők, a nép iránti hűség, az elkötelezettség a nemzeti kohézió erősítésére, a szocializmus építő vállalása. Nem elegendő hozzá a polgári individualizmus eszméje: az önkibontás egyszemélyes morálja, vagy az öncélú művészkedés fényűzése. Kell hozzá a közösséggel való egybe-errottság is, a történelmi realitásokon nevelt kollektív önismeret erkölcsé.

Czine az esszét nem távolságtartón, hanem egész intellektusával, személyisége teljes mozgósításával írja. Szemléletétől, magatartásától mi sem áll távolabb, mint a parnasszien hűvösség, az elemzés racionális gépiessége. A vizsgált tárgyhoz tisztelet és szeretet fűzi, az azonosulás már-már vallásszerű erkölcsé. (Igaz, hogy csak pátoszra méltó író választ portréfestést szenvedélyének témájául, akinek a létezését „a lélek is vigyazza”). Ünnepli a pillanatot, néha — például a *Nyugat* indulásáról vagy Móricz haláláról szólván — jelenetbe dramatizálva is, melyben a realitás legendát terem, a tragikum katarzist. Eszményképe a „valóságban gyökerező, egekbe nőtt ember”. Jól figyelte meg Dobos László, Czine az esszét is a maga képére és hasonlóságára formálja át. Nemcsak a realitásérzék, de az ideakereső ösztön is kiéli magát benne. Formál „az élet mégiscsak legyőzhetetlen, az írás mégiscsak csoda” — vallja meg, hirdeti az ars poeticák lényegkiemelő lakonikusságával, tömörségével.

A magatartás konzekvenciája a műfaj, amelyet Czine esetében tán a leghelye-

sebb volna mint „igaz legendát” definiálni. Nemcsak szigorú műértelmezés, hanem az élmény megidézése és közvetítése is. A számvetés tárgyilagossága és a szív igazságkeresése egyszerre. A belső felindultság, a lírai ajzottság néha szinte szabadverssé izzik és szárnyal benne, az ítélet mégse véti el mértékét, igazodik az értékrend valóságához. Teoretikus mondataiban is költészet lobog, a merev pátoszt megelevenítő, a stílust érzékennyé tévő. A tanulmány így nem szikkad ki a fogalmi gondolkodás szárazságától, hanem a széppróza nedveivel telítődik: az indulatok ritmusával, a dikció lendületével, a képi és novellisztikus ábrázolás leleményeivel.

Az esszéírásnak, melyet Czine művel, a másokétól megkülönböztető jegye, hogy az élet vonásait hordozza magán. Szereti mondanivalóit a lét alaphelyzeteiben — köszöntők, nekrológok, évfordulós emlékezések stb. formájában — közösség előtt, emberi szituációkban előadni. De az élőbeszéd mintája is az esszéírónak: írott mondatai mögött is ott a szó otthont idéző melegsége. Amit Németh László a mezőszilasi írói jubileumon a szónokon érzett, hogy „szemből ömlik a fény és a szeretet”, hogy hangja „jóízű” — az írásos szövegeket fogalmazó tanulmányíróra is találó megfigyelés. Az értekező prózát a szóbeliségre hangszereli, a retorika műfajain frissíti, az emberi kapcsolatok közvetlenségén. A stílus tengerszem tisztasága másik ihletforrást is idéz: a folklórt. Még az ismétlődő motívumok is — a bűvópatakszerűen visszatérő azonos formulák mint irányjelzők — a népi epika lényegkiemelő és emlékezetbe véső modorára utalnak. Retorika, folklór az esszében azonban nemcsak a megújulás, de a felhígulás lehetősége is. Az anekdota, a sémaszerűség kísértése egyszersmind. Czine kikerüli e veszélyeket. A tanulmány feszes műfaját — az élőbeszéd szabadságával és a folklór egyszerűségével — elmondhatóvá lazítja ugyan, de nem a gondolati erő csökkenése árán. Könnyedség és bonyolultság értékes ötvözetét teremti meg.

A *Nép és irodalom*: két vastkos kötet tanulmány, majd ezeroldalmi szöveg, negyedszázad esszéírói teljesítménye. A terjedelem jelzi, hogy kiadása egy régóta esedékes adósság kései törlesztése. (*Szépirodalmi*.)

GREZSA FERENC

Nép és irodalom

JEGYZETEK CZINE MIHÁLY KÖNYVÉRŐL

Látványosabb címet többet is írhatott volna tanulmánykötete fölé Czine Mihály, de szemléletére jellemzőbbet, találóbbat aligha. Az utóbbi negyedszázadban írt tanulmányainak témaköre gazdag és változatos, irodalomtörténeti és kritikus szemlélete, magatartása egyértelmű, határozott, következetes. Bizonytalan mozdulatokkal, látványos csonkításokkal fel-feltűnedező divatoknak nyoma sem látszik rajta, pedig szemlélete hangsúlyosan történeti. Nem a divatok, hanem a nép gondjainak, sorsának irodalmi kifejeződése érdekli. Értékhangsúlyait aszerint osztja, ki mennyit fogott fel a mű révén egyetemes érdekűvé és érvényűvé emelhető magyar sorsélményből, nemzeti történelemből, s történelmi motivációjú lelki rezonanciákból. Világképének teljes láthatárt, kerítéstelen égboltot mutató mappáján minden igazi értéknek helye van, minden jelentős író a maga értékeivel színesíti az összképet. Az értékrendet azonban a nép és irodalom szétválaszthatatlanságának jegyében az határozza meg, hogy ki milyen mélységben, gazdagságban, esztétikailag milyen erővel fejezi ki a maga korát. Czine Mihály nagy tárgyi ismeretanyag birtokában mindig az egészszel szembesíti az egyes írókat, ezért tart szigorú mértékét, még a legnagyobbak esetében is mindig